

Взаимовръзката учене-игра в началния етап на обучение според възгледите на блажения Августин

Ставрофорен иконом Захарий Дечев

The relationship study-play in the starting stage of education according to the views of Blessed August: This text justifies the presence of playing as an important and constructive part of the study process in the starting stage of education. Attention is paid to the playing activity to preserve it as an emotionality and experience for the young student. Playing and studying are not opposing each other; on the contrary, they complement each other. As early as the 4th century, the Blessed August has presented this precise pedagogic idea in his works. The direct inclusion of playing in the study proves helps the individual expressions of the young student, their skills, way of thinking and behaviour. Playing contributes to motivation in studying.

Key words: play, study, motivation, game as activity, thinking, problematycity, emotionality.

Съвременните условия за усъвършенстване и модернизиране на процеса на обучение и възпитание в началния етап на образование обуславят необходимостта от обновяване на методиката и организацията на учебно-възпитателната работа с малките ученици. Значение придобиват методическите решения, които са съобразени с възрастовите особености на малките ученици, насоката на развитие на личността им, очертаването на стила на мислене в учебно-възпитателната, познавателната и практическата дейност в училище, свързани с усвояването на знания, умения, отношения и опит. Поради това обновяването на методическите постановки се свързва с реалните условия както за съчетаване на рационалната, практическата, познавателната и емоционалната дейност на малките ученици в процеса на обучение, която им осигурява активно, творческо и самостоятелно усвояване на учебния материал, формиране на определени умения, навици и компетенции, придобиване на конкретен практико-приложен опит, така и за създаване на интерес към предмета на дейността.

В начална училищна възраст малките ученици се включват в разнообразни дейности - учебна, възпитателна, практическа, игрова, трудова, художественолитературна, изобразителна, музикална и пр. Всички те се ситуират в една педагогическа система със сложни взаимодействия, в която не се противопоставят, а взаимно се допълват. Водеща в този училищен период е учебната дейност, а тя се свързва с овладяване, систематизиране и обогатяване на знанията, уменията, компетенциите чрез конкретно познавателно програмно съдържание.

Игровата дейност продължава да оказва влиянието си върху малките ученици. От водеща в предучилищната възраст сега тя се превръща в съпътстваща, като подпомага, укрепва и подсилва учебната дейност с подчертано изразената си целенасоченост и конкретност. Според Ем. Василева на игровата дейност в живота на детето в началния училищен период "се гледа като на несравним по своята мощ посредник за приобщаване на детето към ученето, за обогатяване на неговата готовност за включване в различни по характер познавателни дейности, стимулиране на познавателните интереси, както и за изграждане на когнитивни стратегии за учене. Играейки, малкият ученик усвоява спонтанно и мотивирано различни алгоритми за извършване на по-обща познавателни и по-конкретни практически действия"[3, 53]. От същността на игровата дейност и нейната многоаспектност, многообразност и приложимост в процеса на обучение до голяма степен зависи успехът, продуктивността и мотивираността на учебната дейност на малките ученици. С помощта на игровата дейност те продължават да разкриват вродения си стремеж към любознателност, да осмислят и разбират промените в заобикалящата ги свят.

Обръщането на погледа към играта за целите на мотивацията в обучението не е случайно. Играта като дълбока социална дейност във възрастта на детето ученик, тъй като тя е най-естествената и типична функция на личността му, предполага извършването и на активна учебна дейност. Този проблем на взаимното проникване, допълване и обвързване на игра и учене не е нов, а има своята дългогодишна история и многократно е бил обект на научни изследвания и теоретични спорове.

В този план блажени Августин в своята книга "Изповеди", написана в края на IV век, споделя: "А после ме дадоха на училище, за да се уча на четмо и писмо, ползата от които аз, бедния, не виждах.... Памет и дарби не ми липсваха, Господи: тях по Твоя воля имах достатъчно за възрастта си. Но удоволствие ми правеха игрите, а за тях ме наказваха люде, които постъпваха досуц като мене. Само че забавите на възрастните се наричат сериозна работа, а работата на децата, която за тях е сериозна, се наказва от възрастните... А по-късно вече можех добре да си служа с четмото и писмото, които по една или друга причина моите близки настояваха да изуча, ала аз не се подчинявах не защото избирах по-доброто, а защото обичах играта..., аз не обичах книгите и мразех да ме карат да уча на сила. И все пак ме караха и ми правеха добро, ала аз не правех добро, като учех само по принуда. А никой по принуда не върши добро, дори ако това, което върши по принуда, е добро... А като младенец не знаех нито една латинска дума – и все пак, внимавайки, научих латинския без никакви страхове и мъки, сред ласките на дойките, сред взаимни шеги и весели игри. И го изучих, без да ми се налага бремето на наказанието, понеже сърцето ми само ме караше да раждам заченатото в него... Оттук става ясно, че за изучаването на всичко споменатото свободното любопитство има по-голяма сила, отколкото дребнавата принуда. Но тази принуда обуздава напора на любопитството в съгласие със законите Твои Господи".[1, 17-22]

Предложеният по-дълъг цитат не е случаен. В него особено важно място заема идеята за съществените промени, настъпващи в характеристиката и поведението на малкия ученик и най-вече в промяната на водещата дейност от игра към учене, която има началото си още от края на IV век и е обусловена от блажени Августин. Тази идея определено ни насочва към мисълта за същностните различия между двата вида дейности (игра и учене) – преход, който е мъчителен и труден. Корените на изведения факт могат да се търсят в душевната нагласа на детето чрез конструкцията на играта и на ученето. Блажени Августин посочва именно значимите за детето различия.

В играта водещи са емоциите и удовлетворението. Детето само решава кога да започне и кога да завърши играта. В ученето постановките са съществено различни – водещи са познавателните актове, образуват се нов вид действия с неповторима сложност и характеристика – съсредоточеност, внимание, мислене, памет, възприемане. Централният момент в живота и ежедневието на детето – играта – се запълва в голямата си част от ангажменти и отговорности, които не са по негово желание, а са родителска тактика и обществена ангажираност, насочена към неговото образование. В закономерностите на детското развитие и душевност този акт може да се определи като скок, притежаващ собствени измерения.

В хода на промяната на позициите на детето блажени Августин отбелязва начина на обучително взаимодействие и желанието му да учи, което е вече и негова личностна отговорност. Формира се нов тип педагогическа и социална ситуация, която е пряк регулатор на учебноческата учебна дейност. Потребна им е жизнена „опора“ в процеса на учене – мотивация, която да е активна, непринудена и естествена за природата на играещото дете. Навлизането в новата сложна ситуация на живот и дейност им е непозната и затова те все търсят реализация на своя поведенчески акт – да се отделят от процеса на учене и да отидат да играят. Нещо повече, този факт на „раздялата“ с любимата игра налага специфични изисквания към процеса на обучение и възпитание. „Принудата“ и „налагането“ от страна на

възрастните, колкото и да е добро за тях като начин на мислене, не е ефективен подход на работа с децата за регулиране на учебната им дейност като задължение. На практика това означава да се търси закономерна връзка и зависимост между играта и ученето и рационалното му използване в процеса на обучението; да се търси мотивационно желание и насоченост към ученето, които да оптимизират ефективността на учебните им действия. Играта продължава да стои в желанията и стремежите им и те с удоволствие я търсят, независимо от ученическата им позиция. Особеното е, че включена в процеса на обучение, с играта настъпват промени и игровите действия са различни от тези на всекидневния бит. В конструкцията на играта, прилагана в учебната дейност, се включват нови системно обустроени структурни компоненти, които притежават принципна целенасоченост. Интересът и увлечението към игровата дейност се запазват като емоционалност и преживяване, но личният дял на играещите става по-специфичен и разнообразен. Определено допринася своеобразна полза за учебния процес на малките ученици с особена познавателна, възпитателна и обучителна стойност.

Прякото включване на играта в учебно-възпитателния процес значително подпомага и личностните изяви на детето. Формират се редица умения, обогатява се начинът на мислене, придобива се личностен опит и оценъчно отношение, изгражда се благочестивост в поведението. Тези психически предпоставки са изключително необходими за проява на активно, творческо и желано участие и отношение към учебната дейност, придобити и проявени чрез играта.

Играта и ученето не се изключват, а взаимно се допълват и обогатяват. В този смисъл можем да търсим същността на мотивираното обучение. Практиката показва, че не всяко обучение търси и осъществява в достатъчна степен мотивираността. Проблемът за мотивите и мотивацията на обучаващите се е обръщането към играта при организиране на процеса на обучение.

В играта и чрез играта малкият ученик удовлетворява някои свои жизнено важни потребности, именно затова е този силен стремеж към нея. Играе се заради насладата, която носи игровият процес като свободна творческа дейност с подобаващо игрово настроение. Играта, като занимание или действие, се извършва с чувството на радост и душевна удовлетвореност. Тя е неговото средство за самореализация и самоизява. Точно това е голямото ѝ предимство пред останалите човешки дейности и активности. Чрез нея по нов и достъпен начин детето реализира собствените си потребности за себеутвърждаване. В този контекст играта създава условия за самоорганизация и самообучение, предизвиквайки по-висока степен на интензивно развитие на личността му. Връзката на играта с развитието на личността е друга нейна същностна характеристика. Играта е своеобразен и достъпен път на малкия ученик, в основата на който стоят потребности предимно от познавателен характер. Възникналите познавателни потребности и желание за разширяване на кръгозора му от впечатления, представи за света, общуването и взаимоотношенията между хората "обулавят" значението на играта като специфичен вид дейност, обогатяваща духовния и социалния живот на ученика като личност. Действеният характер на играта е друга нейна същностна характеристика. Според Г.Иванова в процеса на това отношение "можем да открием зараждането, първоосновата на човешкото дейностно развитие, защото с постепенното обособяване и разгръщане на играта в онтогенезиса се поставя началото на овладяването на дейността като явление в живота на човека, а от там и развитието и на индивидуалната дейностна система".[7, 75] Също така играта, като дейност в живота му, се отличава със своя самостоятелност. Тя се влияе и от индивидуалните особености на отделното дете – неговият жизнен опит и игрова култура, произтичащи от зависимостта на специфичните закономерности и явления, отразяващи се в индивидуалната му игрова дейност.

Играта е впечатляваща и за възрастния човек. Важно значение е стремежът му към развитие в духовно-нравствено отношение, което е присъщо на собствената природа на човека. След грехопадението му и настъпилите след това промени в духовния и физическия му живот се раздвигват дихотимния му стремеж в различни посоки между душата и тялото, мисленето и искането, желанията и действията, свободата и волята, ума и сърцето, доброто и злото. За да разкрие по-пълно духовно-нравствения си образ, според степента на нравственото си усъвършенстване, човек съзнателно отправя взор към личността на детето според Христовите слова. /Мат 18:3/. Да вникнем в същността на Христовото послание, означава човек все повече да се приближава и приобщава към Бога като дете. За да усъвършенства себе си и личността, детето все повече се стреми към Бога, приемайки подражателно отношение към действителността и чрез игрите си възпроизвежда специфичните човешки дейности, приема приспособленческа стратегия и търси да придобие отделни впечатления в активния контакт с нещата от обществената или природна среда. Именно поради това, играта оказва неповторимо значение и към детето-ученик, тъй като разкрива неговата първична неповторимост, уникалност, самостоятелност.

Издигайки се над видимите неща, човек преминава през духовните си потребности и способности, за да достигне в душата му проблясък на Божията светлина, да узнае вечните истини и да открие възможно всяко друго познание. Църковното предание разказва за блажени Августин, че когато дописвал книгата си за Света Троица, преуморен излязъл да се поразходи край брега на морето. Там видял едно момченце да играе. То гребяло с мидена черупка вода от морето и я сипвало в малка дупка в пясъка. Когато блажени Августин го попитал какво прави, детето отговорило: „Искам да прелея морето в тази дупка“. Блажени Августин разбрал, че сам той се е наел с подобна непосилна задача – да обясни Бога. [8, 67]

Всяко познание, любов и мъдрост възрастния търси от Бога, а всяко знание за света детето открива най-вече чрез играта, чрез осмислена ориентация от собствените си игрови преживявания. Тяхното обобщаване и проекция придобиват особена значимост за играещото дете. То изпълва живота му със смисъл. Една такава игрова ситуация наблюдавал блажени Августин. Тя била съпроводена с особен вид емоция и духовен заряд за него, тъй като поставила за разрешение проблем, който години на ред го е занимавал. Специално място заемала специфичната окраска на игровите действия, чийто верен признак е наличието на решаването на игровата задача и постигането на игровата цел. Основата на този особен критерий е преходът към опосредствен вътрешен план на обобщени форми на игрово действие, чрез обогатяване на личния опит на детето в естествено общуване с природата и усвояване на игрови способности за отразяване на действителността на своите знания, емоции и нагласи за играта. При интерпретацията на подобен род игрови ситуации, различни са трактовките за ролята на играта в психологическото развитие на детето. Специфичното се търси най-вече в особеностите на мисленето, мисленето на живото играещо дете и неговото формиране в собствената му игрова дейност. Осъществяването на играта изисква реализацията на действието в умствен план. В играта детето се учи да действа, повишава степента на самостоятелност и инициативност, обогатява игровия си опит, усвоява способности за действие в мисловна, а не във видима ситуация. Търси се придобиването на смислова определеност. Момченцето можело да прелее морето в пясъчна дупка с една черупка. Игровите действия се реализират във въображаема игрова ситуация с конкретна мисловна ориентация, при което поведението на детето се определя от вложения смисъл, действията се определят от начина на мислене, а не от вида действие.

За нас е важно да очертаем как с израстването и развитието на детето-ученик се изменя познавателната му сфера, а играта изпълнява система от осмислени и

мотивирани игрови действия. Въпреки сложността и спецификата на проблема, в много научни разработки се доказва, че в играта се създават обективни възможности за развитие на мисленето на учащите се. За мисленето е характерна пролесността. Търсят се връзки и отношения, за да се обобща, да се открие логическата схема на разсъждение и да намери най-краткия път към целта. Мисленето като най-висш психически, познавателен процес „се развива в непосредствена връзка с формирането на по-висши форми на възприемане и осмисляне“.[5, 128] Всеки поставен за разрешаване проблем е обект на мисловна дейност.

Може да се направи извода, че игровата дейност изпълнява съществена роля в организирания учебно-възпитателен процес в начална училищна възраст като педагогическо средство за обучение и възпитание. Важно условие в процеса на обучение, игровата дейност да се запази. Това може да се постигне, когато работата на учителя се сведе до там, че когато ги ръководи играта да не бъде суха и отегчителна, а творческа, действена, самостоятелна, или колективна, да остане в съзнанието на малките ученици като игра в истинския смисъл на думата. Така в образователно отношение се подпомага социалния, психологически и игрови опит на учениците и тяхното духовно-нравствено развитие. Чрез игровата дейност възпитаниците откриват един нов изразно-нагледен, образователно-въздействащ и игрово-обучителен път в учебно-познавателната си работа. Малките ученици от началното училище са ученици, но все още те са си деца, които обичат да играят. Но какво и как те играят – това, ние възрастните – учители и родители не бива да го подминаваме, игнорираме или забравяме.

„Попитали едно десетгодишно момченце:

- Какво ще направиш, ако разбереш, че довечера ще умреш?

- Ще продължа да играя. – отговорило момчето.

И това момче бил самият блажени Августин.”

ЛИТЕРАТУРА

[1] „Св.Аврелий Августин. Изповеди”, превод: Николова А., изд. "Народна култура", С. 1993.

[2] Андреев М., „Процесът на обучението.Дидактика”, УИ „Св.Климент Охридски”, С., 1996.

[3] Василева Ем., Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства, УИ „Св.Климент Охридски”, С.2004.

[4] Витанова Н., Добрева В., Иванова Л., Тодорова М., „Играта в учебно-възпитателната работа в 1-3 клас”, изд."Народна просвета", С. 1982.

[5] Витанова Н., „Детска психология”, изд. къща „Анубис”, С.2001.

[6] Иванова Г., „Педагогически игрови технологии”, Пл. 2000.

[7] Иванова Г. „Педагогически технологии в играта”, изд."Сема 2001", Пл. 2004.

[8] Стоянов М., „Пътят на блажени Августин към Бога”, изд. СД „Ганди”, Варна 1995.

За контакти:

Ставрофорен иконом д-р Захарий Дечев, ПУ „Св. Паисий Хилендарски”, филиал „Любен Каравелов” – Кърджали; Бургас 8000, храм „Св. Св. Кирил и Методий”, e-mail: zdecev@yahoo.com

Докладът е рецензиран.